

O‘SMIRLARDA HUQUQIY TUSHUNCHALARNI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK PREDMETI

Qodirov Obid Safarovich

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

“Psixologiya” kafedrasi mudiri, psixologiya fanlari

bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Annatsiya: *Maqolada o‘smirlarda huquqiy tushunchalarni rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik predmeti o‘rganilgan. Ilmiy manbalar tahliliga ko‘ra huquqiy savodxonlik masalasini shaxsning ontogenetik taraqqiyot bosqichida shaxsning taraqqiyot bosqichlariga ko‘ra tadqiq etishga zarurat tug‘ildi. Huquqiy bilimlarni shaxs tomonidan o‘zlashtirishning muhim shartlaridan biri – fanga oid tushunchalarning shakllanganligi va ularning kundalik amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalariga egaligi bilan tavsiflanishidir.*

Kalit so‘zlar: *falsafa, mantiq, pedagogika, dialekt, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, huquqiy savodxonlik, yoshlar tarbiyasi, o‘qituvchi-tarbiyachilar, jamoatchilik, barkamol yoshlar, ustuvor vazifalar, muammolar.*

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ СУБЪЕКТ РАЗВИТИЯ ПРАВОВЫХ ПОНЯТИЙ У ПОДРОСТКОВ

Аннотация: *В статье исследуется социально-психологическая тема развития правовых понятий у подростков. Согласно анализу научных источников, возникла необходимость исследования вопроса о правовой грамотности на этапе онтогенетического развития человека в соответствии с этапами развития личности. Одним из важных условий усвоения человеком юридических знаний является формирование понятий, связанных с наукой, и их описание путем обладания навыками применения их в повседневной практике.*

Ключевые слова: *философия, логика, педагогика, диалект, правосознание, правовая культура, правовая грамотность, образование молодежи, педагоги-воспитатели, общество, зрелая молодежь, приоритеты, проблемы.*

SOCIO-PSYCHOLOGICAL SUBJECT OF DEVELOPMENT OF LEGAL CONCEPTS IN ADOLESCENTS

Abstract: *The socio-psychological subject of the development of legal concepts in adolescents is studied in the article. According to the analysis of scientific sources, it became necessary to research the issue of legal literacy at the stage of ontogenetic development of a person according to the stages of development of a person. One of the important conditions for*

the assimilation of legal knowledge by a person is the formation of concepts related to science and their description by having the skills to apply them in everyday practice.

Key words: *philosophy, logic, pedagogy, dialect, legal consciousness, legal culture, legal literacy, youth education, teachers-educators, society, mature youth, priorities, problems.*

Yoshlarning ongu tafakkurini ma’rifat asosida shakllantirish va tarbiyalash, ularda huquqiy madaniyatni shakllantirish, huquqiy ta’lim va tarbiyani takomillashtirish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biridir. «Bugungi dunyo yoshlari – son jihatidan butun insoniyat tarixidagi eng yirik avloddir, ...ular 2 milliard kishini tashkil etishini hisobga oladigan bo’lsak, sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi shu yoshlarimizning qanday inson bo’lib kamolga yetishi bilan bog’liq».⁹ Shu jihatdan yosh avlodni ijtimoiy qo’llab-quvvatlash, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasidagi ko’p tomonlama xalqaro hamkorlikni rivojlantirish bo’yicha huquqiy hujjat – BMTning Yoshlar huquqlari to’g’risidagi xalqaro konvensiyasini ishlab chiqish taklifini O’zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017 yil 20 sentyabr kuni BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi ma’ruzasida ta’kidlab o’tdi.

Huquqiy tushunchalar shakllanishining pedagogik masalalari boshqa fanlardagi ilmiy tushunchalarini tarkib topish qonuniyatlari, uslub va uslubiy jihatlariga qiyosiy o’xshab ketishi shubhasizdir. Tushunchalar shakllanishining bosh bo’g’ini olamni bilish jarayonida tushunchalar tarixiy, falsafiy asosga ega ekanligi va fan doirasidagi hodisa va qonunlar mazmunini aks ettiruvchisi sanaladi. Biz muammoning pedagogik jabhalarini o’rganish borasida olib borilgan tadqiqotlarning holati bilan tanishganimizda tushunchalar shakllanishining fanlar tizimidagi holati, turli ta’lim bosqichlari va o’qitish metodikasining xususiyati bilan bog’liq izlanishlarga duch kelindi.

S.A.Shediyning tadqiqotlari talabalarda gumanitar tushunchalarni shakllantirishning didaktik shart-sharoitlariga bag’ishlangan bo’lib, izlanish natijalari quyidagi xulosalarga olib keldi. Unda bo’lg’usi yuristlarning kasbiy tayyorgarligi tushunchalar bazasini shakllantirish uchun ta’lim mazmunini, talabalar aqliy taraqqiyot darajasini aniqlash, o’quv jarayoni tuzilish xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, ishda talabalar ongida fanlararo gumanitar tushunchalarni shakllantirishning psixologik-didaktik asoslari hamda huquq tushunchalarini samarali tarkib toptirishning pedagogik shart-sharoitlari haqida so’z boradi. Tadqiqotda muammo doirasidagi izlanishlar asosida psixologiya, pedagogika, bilish nazariyasidagi tushunchalarning “mazmuniy tuzilishi”, “mazmunning mantiqiy tuzilmasi”, “mazmunni tashkil etish” atamalariga alohida e’tibor qaratilgan. Oqibatda esa falsafa, mantiq, pedagogika fanlarini o’qitishda o’zaro birlik mavjud emasligi aniqlangan.

⁹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2017 йил 20 сентябрь БМТ Бosh Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқи/ Халқ сўзи”, 2017 й, 23 сентябрь №192 (6886).

Mavjud ilmiy konsepsiyalar quyidagicha tasniflangan: 1. Hukm bilishning elementi sifatida qaralgan (N.I.Kondakov, G.Klaus, I.Ya.Lerner); 2. Tushuncha tafakkurning asosiy elementi hisoblagan (A.S.Arseniyev, V.S.Bibler, B.M.Kedrov); 3. Tushuncha bilan hukm o‘rtasida aniq chegaralanishga erishilmagan (A.N.Iliadi).

Shuningdek, V.V.Borisov, A.A.Zinovyev, A.M.Soxorning ishlarida bilishning asosiy tarkibiy elementi sifatida tushuncha ajratib ko‘rsatilgan. Ammo ushbu ishlarning mazmunidan o‘quv materiallarning mantiqiy tuzilishida hukm asosiy element sifatida keltirib o‘tilgan. S.A.Shediyning tadqiqotlariga muvofiq keladigan izlanishlar didaktik jihatdan mos kelishi kuzatildi.

Huquqiy tushunchalarning shakllanishi tushuncha muammosiga yondashuvimiz bilishning muhim sharti sifatida: bilishning didaktik yondashuv har qanday inson bilishini voqyelikda tasdiqlashda, uning har xil shakllarini tasdiqlashda, inson bilishining ijtimoiy-tarixiy amaliyotda vujudga kelishi va rivojlanishining hal etuvchi rolini e‘tirof etishi; barcha fanlarda ilmiy bilishning asosiy natijalarini umumlashtirish.

O‘smirlar tushunchalarni o‘zlashtirishining nazariy va amaliy tahlilining bir jihati S.A.Zaxarova tadqiqotlarida o‘z aksini topgan. Olim tomonidan olib borilgan izlanishlarda tushunchalarni o‘zlashtirish uquvi bir necha turlarga ajratib ko‘rsatilgan. S.A.Zaxarova tushunchalarni o‘zlashtirish modelini to‘rtta elementga ajratdi:

1. Mohiyat – real voqyelikni mavjud munosabatlarni aks ettiruvchi tushunchalarning shakllanishi;

2. Mazmun – voqyelikka real munosabatini egallaganligini so‘zlarda ajratib va mustahkamlangan jihati;

3. Shart-sharoiti: a) ijtimoiy amaliyot uchun ahamiyatli bo‘lgan obyektiv munosabatlarni ajratib ko‘rsatish; b) ushbu munosabatlarda umumiylik va ahamiyatlilikning egaligi; v) so‘zlarda bunday munosabatlar mustahkamlanganligi;

4. Asos – ularning so‘zlar va tushunchalar o‘rtasidagi axborot munosabatini hosil qiluvchi jihati. Olim tomonidan taqdim etilgan model predmetlar amaliyotida tushunchalarning mantiqiy funksiyasi muhim o‘ringa ega .

Ushbu tasnif yutuqlari bilan bir qatorda, ayrim kamchiliklardan holi emas. Unda tushunchalarning bilish jarayonidagi hissiy va amaliy, obrazli va jalb etuvchanligi; konkretligi va mavhumligi; aqliy bosqichlarning analitik va sintetik birligi; tushunchalarning shakllanishida talabalar faoliyatining amaliy va nazariy ahamiyati qayd etilmaganligidir.

S.A.Shediyda, tushunchalarni o‘zlashtirish “bosqichlari” – jonli idrok (hissiy bilish), boyitilgan kuzatish – bir qator tushunchalar shakllanishining dastlabki nuqtasi; 2. Tahlil va qiyoslash yo‘li orqali hodisalarning mazmuniga olib kiruvchi aqliy jarayondagi predmet va hodislarning muhim va umumiy belgilariga ajratish; 3. Tushunchani aniqlash va muhim belgilarini sintetik jihatdan ko‘rib chiqish; 4. Mashqlar va amaliy tekshirish orqali tushunchalarni kengaytirish va chuqurlashtirish. Ularni ma’lum tushunchalar tizimiga kiritish.

Tushuncha shakllanishining muhim sharti sifatida o'quvchilar bilimida deduktiv bilan induktiv xulosa chiqarishning o'zaro aloqadorligini ta'minlash ularning o'quv faoliyati va bilimlarni o'zlashtirishga ijodiy xususiyatga egaligiga bog'liqdir. Tushunchalarni o'zlashtirishning fiziologik va psixologik xususiyatlarini egallash olimlarning diqqat markazida bo'lgan.

S.V.Korjakovanning tadqiqoti pedagogik OTO' ta'limi talabalarida ilmiy tushunchalarni shakllantirishga bag'ishlangan bo'lib, ushbu izlanish yakuniga ko'ra, ularni shakllantirish murakkab jarayon ekanligi, ilmiy tushunchalarning muvaffaqiyatli shakllanishi didaktik shart-sharoitlari tushunchalarni tarkib toptirishning nazariy asosi va usullariga; ularni o'zlashtirishda o'qituvchi tomonidan o'rgatuvchilik, rag'batlantiruvchilik, tashkilotchilik, nazoratchilik va korreksiyalovchi faoliyati bilan bog'langan [11].

Yuqoridagi tadqiqotlarga asoslanib shuni aytishimiz joizki, talabalarda huquqiy tushunchalarni shakllanishga tizimli yondashuv lozim va bu o'zida ta'lim jarayonining murakkab tizimli bog'lanishini taqozo etadi. Chunki buning uchun o'qituvchi bilan o'quvchining o'zaro munosabati, ustozning o'quv mashg'ulotini tashkil etishi, metodik jihatdan qurollanganligi, shogirdlarda o'quv motivlarining o'zlashganligi, kasbiy yo'nalish bilan huquqiy tushunchalarni shakllantirish bog'lab olinganligi bilan bog'liqdir.

T.I.Magomedova tomonidan amalga oshirilgan izlanishda esa muammoning o'ziga xos jihati huquqiy soha talabalarida ko'p tillik sharoitida rus tiliga oid kasbiy kommunikativlik ko'nikmalarini shakllantirishga bag'ishlangan. Mazkur dissertasion tadqiqotda huquqiy soha mutaxassislari uchun mo'ljallangan o'quv qo'llanmaning batafsil tahlili mutaxassislarni tayyorlash asosida ingliz tili bo'yicha "O'quv adabiyotlarining jamlanma tahlili jadvali" shakllantirilgan. Ta'limni optimallashtirish sohasidagi nazariy va uslubiy tadqiqotlarining yakuni quyidagi omillarni hisobga olish lozimligini ko'rsatadi:

- talabalarning motivasiyasi;
- o'quv materiallarining yangiligi va autentiklikka egaligi;
- grafik ko'rgazmalilik;
- o'zi mustaqil o'rganishi .

Tadqiqot natijalariga ko'ra, talabalarning motivasiyaga ega ekanligini aniq ko'rsatkichlarda aks etganligi, o'qituvchining topshiriqlari – faqat chet tilini o'qitishda emas, balki boshqa mutaxassislik fanlarini o'rganish jarayonida ham foydalanishi bilan xarakterlanadi.

Grafik ko'rgazmalilik – bu talaba-yuristlarda kasbiy –yo'naltirilgan o'qitishni optimallashtirishning asosiy vositalaridan biri ekanligi isbotlangan.

O'zi mustaqil o'rganishi kasbiy shakllanish jarayonida talabaning to'laqonli kasbiy, shaxsiy va individual kamol topishiga imkon beradi. Shunday qilib, talabalarda leksik tafakkurning egiluvchanligi, tilni idrok etishning rivojlanganligi; mutaxassisligi

bo'yicha matnlar bilan mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishning ahamiyati ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

N.G.Dayri tomondan olib borilgan izlanishda tushunchalarning shakllanishida eng muhim holat sifatida o'qituvchini xotiraning barcha turiga ta'sir ko'rsatilishi bilan belgilangan. Tadqiqotda qayd etilishicha, katta yoshdagilarga nisbatan o'smirlarning xotirasi ancha kuchli ekanligi va eshitish, harakat, obrazli, motor, emosional xotira tushunchalarini o'zlashtirish vaqtida o'qituvchi inobatga olishi muhim deb ko'rsatgan. Yakuniy xulosada o'quvchilarda tushunchalar shakllanishida so'z-mantiq xotirasiga alohida urg'u berilgan. Shu sababli tushunchalar mazmuni ustida mulohaza yuritayotgan vaqtida mantiqiy esga olib qolish o'quvi "mantiqiy zanjir" hosil qilishga xizmat qiladi.

Tushunchaning shakllanishi yuzasidan izlanishlar psixologik-pedagogik tadqiqotlarda anchagina salmoqli o'rganilgan bo'lib, ular muammolarning predmeti, yo'nalishi, maqsad va vazifalari bo'yicha tafovutlanishining guvohi bo'lishimiz mumkin.

Agar tushunchalarning shakllanishi bo'yicha pedagogik tadqiqotlarni tizimlashtiradigan bo'lsak, anchagina tafovutli holatlarning guvohiga aylanish mumkin. Agar ushbu tadqiqotlarni guruhlashimizga to'g'ri kelsa, quyidagi guruhlarga ajratish maqsadga muvofiq:

Birinchi guruh tadqiqotlarni umumta'lim fanlari bo'yicha ilmiy atamalarning shakllanishiga, ya'ni matematik, fizik, kimyo, biologiya, geografiya, til, tarix va boshqa fanlarga doir tushunchalarning o'quvchilarda tarkib topishiga bag'ishlangan deyishimiz mumkin.

Ikkinchi guruhda esa tadqiqot obyektiga ko'ra, amalga oshirilgan tadqiqot ishlarini ajratib ko'rsatish mumkin. Bu tadqiqotlarda o'quvchilar, talabalar va boshqa kasb egalarida ilmiy tushunchalarning tarkib topishiga bag'ishlangan izlanishlar amalga oshirilgan.

Masalan, I.V.Kobilaning izlanishlari bo'lg'usi o'qituvchilarning o'quvchilarda ilmiy tushunchalarni shakllantirishga tayyorlash masalasiga bag'ishlangan. Olima tomonidan olib borilgan izlanishga ko'ra, o'quvchilarda ilmiy tushunchalarning shakllanishida o'qituvchining o'rni yuqori ekanligi, bunga erishish uchun bo'lg'usi o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarlik vaqtida e'tibor qaratish, dastlabki pedagogik amaliyoti vaqtidayoq ularga ilmiy tushunchalarni o'rgatishlari, ilmiy tushunchalarni o'zlashtirishda fanlarni bog'liqlikni inobatga olishligini xulosalagan [98].

I.G.Pustilnik amalga oshirgan tadqiqotlarda o'quvchilarda ilmiy tushunchalarni shakllantirishning nazariy asoslari tahlil qilingan. Bunda ularning tarixiy ildizlari, tushunchani tarkib toptirishda pedagogik yondashuvlarning g'oyaviy asoslari tahlil qilingan [12].

Shuningdek, ko'pgina tadqiqotlarda matematika va geometriyaga oid tushunchalarning shakllanishini turli xil faoliyat jabhalaridan kelib chiqib o'rganishga

harakat qilingan. Bu borada G.D.Tonkix tomonidan olib borilgan izlanishda planimetrik tushunchalar egallashda o'quvchilarni darajaviy tabaqalashtirish sharoitida refleksiv faoliyatni tashkillashtirish muhim ekanligi qayd etilgan.

M.M.Molonova tadqiqotida esa o'quvchilarda matematik tushunchalarni shakllantirishda mustaqil ishlarni tashkil etishning o'ziga xos usullaridan biri ekanligiga asoslangan. Bir tomondan o'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etish eng muhim pedagogik yondashuvning bir parametri sifatida qaralmoqda [11].

Shuningdek, A.Abduxalikov, Ye.S.Bulicheva, T.P.Varlamova, O.A.Vasilenko, R.V.Zerkova, A.V.Makarin, N.V.Prodanova, I A.V.Shepel, D.V.Sharmin, va boshqa tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan izlanishlarda matematika mashg'ulotlarida o'quvchilarda tushunchalar shakllanishining ilmiy asoslari tadqiq etilgan. Ushbu tadqiqotlarda matematik tushunchalarning shakllanishi bir qator jabhalarda o'rganishga e'tibor qaratilgan. Ye.S.Bulicheva loyihalash ta'lim orqali kollej o'quvchilarida matematik tushunchalarning tarkib topishi xususiyatlarini yoritishga e'tibor qaratdi. Buning uchun dast avval, o'quvchilarida matematik tushunchalarni shakllantirishning modelini ishlab chiqish muhimligi ta'kidlanadi.

I.G.Prosvirova va A.V.Shepelning tadqiqotlarida matematik tushunchalarni tarkib toptirishning motivasion aspektlari va boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik tushunchalar axborotlarini kategoriyalashtirish yondashuvi orqali shakllantirishga e'tibor qaratilgan.

Tadqiqotlarning yana bir yo'nalishida ijtimoiy-gumanitar fan sohalari bo'yicha o'quvchilarda tushunchalar shakllanishining pedagogik masalalari tadqiq etilgan.

A.Abduxalikovning izlanishlarida ta'lim jarayoni o'quvchilarda iqtisodiy tushunchalarni shakllantirishning eng muhim omili sifatida qaralib, unda 8-9-sinf o'quvchilarida matematika fanini o'qitish orqali amalga oshirishning ahamiyati ilmiy asoslangan.

O.B.Yermakovaning izlanishlari gumanitar fanlardagi o'quv materiallari asosida ilmiy tushunchalarni shakllantirishning ta'lim texnologiyalaridan foydalanish masalalariga bag'ishlangan va u yuzasidan ilmiy xulosalarga kelingan.

Bir qator pedagogik tadqiqotlar amalga oshirilganki, ularda o'quvchilarda fanni o'rganishga doir bilimlarni o'zlashtirish usullari, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish yo'llari, yondashuvlari, ta'lim texnologiyalari, kasbiy tushunchalarni tarkib toptirish xususiyatlari, ularni o'zlashtirishda individual yondashuvning ahamiyati, umumta'lim fanlarini o'qitish orqali dunyoqarashni egallash xususiyatlari, dialogik texnologiya tushunchalarni anglashning vositasi ekanligi, rivojlantiruvchi ta'lim fizik tushunchalarni tushunish omili ekanligi, nutqni o'rganish jarayonida tushunchalarni rivojlantirish xususiyatlari, mantiqiy operasiyalarni takomillashtirishning didaktik asoslari, talabalarda tushunchalarni refleksivlashtirishning xususiyatlari va boshqa jihatlar tadqiq etilganligini kuzatish mumkin.

Agar davlat ta'lim standartida belgilangan huquqiy bilimlar, tushunchalarni o'quvchi tomonidan o'zlashtirilishi huquqiy bilimlarni egallashning belgilovchi bosh mezon sifatida qaralsa, u holda ta'lim mazmunini tashkil etishda ushbu mezonga yetarlicha ahamiyat berish lozimdir.

Demak, biz kasb-hunar kolleji o'quvchilarida huquqiy tushunchalari shakllanishining didaktik masalasini belgilovchi omillarni quyidagilar bilan izohlashimiz mumkin:

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim tizimi davlat ta'lim standartlarida belgilangan o'quvchilar faoliyatiga qo'yiladigan bilim, ko'nikma va malakaviy talablar bosh maqsad ekanligini inobatga olish;

- ta'lim muhitini tashkil etishga ta'sir ko'rsatuvchi obyektiv va subyektiv omillar ahamiyatini belgilash;

- kasb-hunar kolleji o'quvchilaridagi huquqshunoslik faniga bo'lgan o'quv motivasiyalarining shakllanganlik darajasini aniqlash;

- ta'lim jarayonida innovasion pedagogik texnologiyalarni qo'llash ahamiyatini tavsiflash;

- o'qituvchi bilan o'quvchilar o'rtasidagi ta'limiy hamkorlik faoliyatining tashkil etilganligiga e'tibor qaratish.

Psixologik tadqiqotlarda o'quvchilarda tushunchalarning shakllanishi tarixiy taraqqiyotning bir bosqichi sifatida talqin etilishi bilan bir qatorda muammoning o'quv faoliyatining boshqa jabhalariga, ya'ni bilish qobiliyatlarini, o'quv motivasiyalarini, kasbiy va tadqiqotchilik sifatlarini tarkib toptiririshga yo'naltirilgan. Ammo huquqiy tushunchalarni subyektlar tomonidan o'zlashtirishning psixologik jabhalarini tadqiqot predmeti sifatida o'rganish zaruratini tug'diradi.

Kasb-hunar kolleji o'quvchilarida huquqiy tushunchalar shakllanish xususiyatlari muammosini ilmiy tadqiqot predmeti sifatida o'rganish pedagogik psixologiya premeti doirasida amalga oshiriladigan muammolarning yangi bir yo'nalishi sifatida e'tirof etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2017. - 80 b.

2. O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni, 2008 yil.

3. Filosofiya: Ensiklopedicheskiy slovar / Pod red. A. A. Ivina. — M.: Gardariki, 2004. -640 s.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017 yil 20 sentyabr BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida so'zlagan nutqi/ Halq so'zi", 2017 y, 23 sentyabr №192 (6886).

5. Qodirov O.S.. Umumiy psixologiya // O‘quv qo‘llanma. - Samarqand, 2022.-250 b.
6. Qodirov O.S., Xotamov Sh.N.. Ijtimoiy psixologiya //Darslik. - Samarqand, 2023.-346 b.
7. Safarovich Q. O. et al. O‘quvchilar xulq-atvori profilaktikasida maqsadga yo‘naltirilgan tarbiyaviy ta’sir modeli //PEDAGOG. – 2023. – T. 6. – №. 2. – S. 382-386.
8. Safarovich Q. O. et al. Tarbiyasi qiyin o‘quvchilarning xulq-atvori bilan bog‘liq muammolarni bartaraf etish masalalari //PEDAGOG. – 2023. – T. 6. – №. 2. – S. 367-371.
9. Safarovich Q. O. et al. TEENAGER CHILD PSYCHOLOGY //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 10. – №. 5. – S. 454-462.
10. Safarovich Q. O. et al. Maktab yoshidagi o‘quvchilarni ma’naviy shakllanishida psixologlarning o‘rni //O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2023. – T. 2. – №. 15. – S. 156-161.

Internet saytlari

11. http://fikir.uz/posts/Fikr_psixologiya.
12. <http://lex.uz/pages/getpage.aspx>.